

**PEDAGOGICAL AND EDUCATIONAL SYSTEM OF EDWARD SEGEN IN
SPECIAL PEDAGOGY**

Raximova Xurshidaxon Sadikovna

Kokand State Pedagogical Institute

Department "special pedagogy"

Associate Professor PhD

Sattarova Kamola Komiljon qizi

Special pedagogical direction

Stage 4 student

Annotation

This article covers the contribution of the famous scientist of Oligophrenopedagogy Eduard Segen to the pedagogical and educational system, the education system of mentally retarded children. The scientist's thoughts on pedagogical activity, the formation of thinking and will are presented.

Keywords: informal, idiotic, speech, pronunciation, program, physiological, defect, lethargic, concept, pedagogue, segment board, hygiene

Tarixsiz kelajak yo'q deganlaridek, maxsus pedagogika sohasida o'z hissasini qo'shgan olimlar tadqiqotlarini o'rganish jarayonida ko'plab siha bo'yicha salmoqli ishlar qilganliklariga guvoh bo'lamiz. Hozirgi kunda intellektida, nutqida, ruhiy rivojlanishida, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni diagnostika qilishda amalyotda foydalaniladigan segen doskasining o'zni beqiyosdir. Mashhur olim Eduard Segen (1812-1880) 1848 yilda Parijda rahbarligidagi aqli zaif (idiot) lar uchun xususiy maktab ochiladi. Bu maktabning faoliyati E. Segen vatanida hamda AQSHda sezilarli iz qoldirgan.

Bu iste'dodli amaliyotchi-olimning vatandoshlari va chet ellardagi mutafakkir, tadqiqotchi, pedagoglarning (Dj. Lokk, E. B. Kondilyak, YA. Pereyra, I. G. Pestolossi, YA. A. Komenskiy, J. Itar) meroslarini o'rganishi, o'ta og'ir aqliy zaif bolalar va o'smirlar bilan ishlash natijasidagi ulkan shaxsiy tajriba aqliy zaiflik muammolariga o'ziga xos yondashuv usulini olg'a surib va shu asosda ularni o'qitish va tarbiyalash tizimini ishlab chiqish imkonini berdi.

E. Segen o'z tizimini "fiziologik" deb ataydi, chunki bu tizim sezgi hissiyotlar rivojlanishiga asoslangan bo'lib, muallifning fikricha, inson rivojlanishining dastlabki ko'rinishlari, shuningdek, chuqur aqliy qoloqlik ham.

Ko'p yillik amaliy faoliyat natijalarini va qilinganlar asosida olingan dalillarni pedagog 1846 yilda nashr ettirilgan "Aqliy noraso bolalarni tarbiyalash, gigienasi va axloqiy davolash" kitobida jamlaydi.

E. Segen shaxsiy ko'rganlariga tayanib aqliy qoloqlik muammolari va ularni amaliyotda amalga oshirish haqidagi, ya'ni chuqur aqliy qoloq bolalar va o'smirlarni o'qitish mumkinligi haqidagi etarli darajada qat'iy bo'lmagan, fanda mavjud bo'lgan taxminlarni tasdiqladi. Bunday bolalarni o'qitish va tarbiyalashning Segen tomonidan ikir-chikirigacha ishlab chiqilgan tizim dunyoning ko'pgina mamlakatlari uchun asos sifatida namoyon bo'ldi. Bu pedagogik tizim buzilish mohiyati tushunchasiga asoslangan.

"Idiotlik (o'sha davr uchun keng tarqalgan aqliy qoloqlikning aniqlangan turi) – Segenning yozishicha, - bu asab tizimining shunday ishdan chiqishiki, bunda bola qobiliyatlari va organlarining barchasi yoki ayrim qismlari to'laligicha faoliyatsiz bo'ladi, iroda boshqaruvdan tashqarida sub'ektning tashqi instinktlarga to'liq bog'liq bo'ladi.

Tipik idiot o'zida hech nimani bilmaydigan, hech nima qila olmaydigan, hech narsani xohlamaydigan mavjudotni namoyon qiladi. Va har bir idiot katta yoki kichik darajada idiotizmning bu holatiga yaqinlashadi."

Ta'limning asosiy vazifasi – bunday odamda "uxlayotgan sezgilarni, iroda va aqlni" uyg'otish zarur, uni uyqu holatidan chiqarish kerak. Belgilangan maqsadlarga erishishga ta'sir etuvchi faoliyatning asosiy yo'nalishlari o'z ichiga gigiena ko'nikmalarini shakllantirish, faollikni, fikrlashni, irodani tarbiyalashdan iborat.

<https://conferencea.org>

February 28th 2023

Har qanday o'qitishdan avval, gigienik ko'nikmalarni tarbiyalash muhim hayotiy ahamiyatga molik bo'lgan. Pedagog shunga ishonar ediki, aqliy zaif bolalar "...toki, ko'p yillik sargardonliklarda nobud bo'lmasliklari uchun eng yaxshi gigienik sharoitlarda yashashlari kerak". Segen o'z faoliyatida shaxsiy gigiena va o'z-o'ziga xizmat ko'nikmalarini shakllantirish bilan bog'liq eng zaruriy tavsiyalarni tanlab olar, tizimlashtirar va faol qo'llar edi. SHuningdek, aqliy zaif bolalarning yashash sharoitlari, ovqatlanish rejimi, kiyimlariga belgilangan talablarni aniqlashtirdi va ko'rsatib berdi.

Pedagog faollik, fikrlash va irodani shakllantirishning muayyan ketma-ketligini aniqladi. Faollikni uyg'otish fikrlashni tarbiyalashga turtki bo'lsa, bu esa o'z navbatida irodani tarbiyalashga zamin yaratadi. O'z ishlarida Segen qonunga muvofiq me'yoriy rivojlanishga tayangan va shunday tushuntirish beradi: "inson bilishidan avval harakatlanadi va his qiladi, va undan ham avvalroq o'z harakatlari va fikrlarining axloqiy ahamiyatini biladi".

Segening tasavvur qilishicha, chuqur aqliy zaif bolalarni uyg'otish "mavjudlikning" ikki shaklini qamraboladi – harakat qobiliyati va his etish. Bu idiot-bola intellektual rivojlanishining vositalaridan biri bo'lib qoladi.

Pedagogning fikricha, jismoniy rivojlanish faqatgina sog'liqni mustahkamlashning ajoyib vositasigina bo'lib qolmay, balki bunday bolalar va o'smirlarni inaktiv faoliyatdan chiqarish uchun yuqori samarali usul hisoblanadi.

Maxsus tanlab olingan mashqlarni bajarish uchun Segen turli gimnastik jihoz va moslamalarni (narvonlar, hayinchak, halqali arqon, brus) ishlab chiqadi. Ulardan foydalanishda albatta, har bir bolaning xususiyati, holati va ehtiyojlarini hisobga olish talab etiladi. "Bir bolaga narvonga chiqib tushishi uchun juda ham past va keng pog'onali narvon zarur; keyin bir yoki ikki boshqa narvon, zinalari uyimizning zinasiga mos kelishi kerak. Boshqa bolaning qo'liga og'ir lekin yupqa narsalarni berish kerak, uning qo'llari narsalarni ushlab ko'nikishi zarur. Uchinchisiga vaqti vaqti bilan ilib olish va ulotirish mashqlarini bajartirish zarur..."

Pedagog ta'kidlaydiki, mashqlarning sodda yoki murakkabligidan qat'iy nazar "ushlab olish gimnastikasini" egallab olishlari kerak, chunki bu muhim hayotiy ko'nikma bo'lib, har bir bola kiyimlarining tugmalarini qadash va echishni, kiyinishni, yuvinish va sochini tartibga keltirishni bilishi shart.

Jismoniy rivojlantirish ishlarini, umuman har qanday mashqlar kompleksini o'rgatishdan oldin har birini yaxshilab rejalashtirish zarur. Oddiy mashqlar qaytarilmasligi kerak, chunki bu ma'nisiz va mexanik harakatga aylanib qoladi. Har bir takrorlash aniq o'quv vazifasini bajarishi kerak. O'z faoliyatida Segen kattalar harakatlariga taqlid qilish ko'nikmalarini ishlab chiqishga katta e'tibor bergan. Bu yod olingan mashqlarni mexanik qaytarishdan ko'ra murakkabroq jarayon deb hisoblagan.

Muskullarni mustahkamlash va harakat koordinasiyasini rivojlantirish bolalarni o'qitishning 2- yo'nalishi – his qilishni tarbiyalashga tayyorlab borar edi. Segen idiot-bolalar sezgilarining rivojlanishi ularda fikrlashning shakllanishi bilan bog'liq deb ishonar edi.

Normal bolaning rivojlanish qonuniyatlariga tayanib, pedagog aqliy zaif bolalar segilari rivojlanishining muayyan ketma ketligini – tuyish, ko'rish, eshitish, ta'm bilish, hid bilish kabilarni tashkil qiladi.

Tuyish turli xususiyatga, temperaturaga, og'irlikka, hajmga, shaklga, elastiklikka ega predmetlar bilan faol tanishish (qo'l bilan ushlab ko'rib).

Faol tuyish sekin-asta predmetlarning xususiyatlarini anglab, taktil tajriba asosida xulosa chiqarishga olib keladi. Tuyishni anglash o'z navbatida ob'ektni bilishga ta'sir ko'rsatadi.

Anglashning yangi bosqichiga o'tgach, idiotlar iroda kuchini ko'rsata boshlaydilar – oddiy qiziquvchanlik va o'z ixtiyori bilan tuyish uchun ob'ektlarni tanlash.

Anglash, predmetlar bilan eksperiment qilinganda boshqa analizatorlarni faollashtiradi, ayniqsa ko'ruv va eshitishni. Sezgi assosiasiyalarini rivojlantirishga qaratilgan barcha mashqlar o'qituvchi rahbarligida olib boriladi.

<https://conferencea.org>

February 28th 2023

His qilish sezgilarini mashq qilishda E. Segen musiqaga katta e'tibor qaratgan. Uning fikricha, bu kategoriyadagi bolalar musiqa sohasida etarli darajada qobiliyatli bo'ladilar. SHu sababli, uning tizimiga "quloqni mashq qilish" deb nomlangan mashqlar kiritilgan. Bu kompleks uch turdagi mashqdan iborat. Dastlab bolalar musiqiy bo'lmagan tovushlar va shovqinni ajrata olishga o'rgatilgan, keyinchalik esa, maxsus musiqiy tovushlar (akkordlar)ni o'rgananganlar.

Va nihoyat ularni turli hissiyotlar – quvonch, qo'rquv kabilarni anglatuvchi tovushlarni ajrata olishga o'rgatilgan. "quloqni mashq qilish" mashqining muvaffaqiyati sifatida boshqa biror sezgi organining ko'mak bera olmasligida deb hisoblaganlar.

Nutq, Segenning fikricha, eshitish bilan chambarchas bog'liq. Biroq ko'pgina idiot-bolalarda nutqning bo'lmasligi eshitishning buzilishidan emas, balki, so'zlashuvga ehtiyojning yo'qligidan deb hisoblagan.

So'zlashishni xohlamaslik, bolalarda nutq organlarining atrofiyasiga sabab bo'lar, bu esa keyinchalik nutq organlarining shakllanishini murakkablashtirar edi. Bunday bolalarning nutqini rivojlantirish zarurligini E. Segen qat'iy ta'kidlar edi. Adekvatusullarni topish uchun J. Itar, SH. De L. Epe, YA. R. Pereyra tajribalariga murojaat qiladi va bular asosida o'zining mashqlar tizimini yaratadi.

Bunda mashqlar artikulyasion apparatni mashq qilishdan boshlanib, o'qituvchi mimikasiga taqlid qilish malakalarini ishlash, chaynash harakatlarini egallash va tilni harakatlantirish. Keyingi bosqichda tovushli mashqlar kiritiladi: bolalar turli bo'g'in va so'zlarni talaffuz qilishni o'rganadilar.

Asosiy e'tibor imitasion mashqlarga qaratilgan bo'lib, hid bilish va ta'm bilishni Segen kundalik hayotdagi eng zaruriy deb hisoblab, idiot-bolalarni ularni ajrata bilishga o'rgatar edi.

O'qitish boshlanishiga qadar bunday bolalarda ovqatlanish gigienasi haqida hech qanday tasavvurlari bo'lmas, ular ovqatni chaynamasdan yutar edilar. SHuning uchun ularning hid va ta'm bilishlari o'ta darajada ibtidoiy bo'ladi. Bolalarda bu sezgilarni rivojlantirish va mashq qilish uchun pedagog turli hid va iforlarni tanlab oladi. Bosqichma-bosqich ular tarkibini murakkablashtirib boradi. Bunda eng kuchli va yaxshi tanish hid va ta'mdan tortib eng nozik va sezilarli bo'lmaganlari tanlanadi.

Segen akademik fanlarni o'rganishga sezgi va hislarni rivojlantiruvchi mashqlarni bajarib bo'lgach o'tilsa, yaxshiroq bo'ladi deb hisoblaydi. U bolalardagi akademik qobiliyatlarni rivojlantirishga ta'sir ko'rsatuvchi mashqlarni o'ylab topdi va tayyorladi. Dastlab bolalar predmetlar ranglarini, kattaligini, shakli, hajmini ajrata olishga o'rgatilar, keyin esa rasm chizishga. Rasm chizishdan so'ng o'qish, o'qishdan keyin yozuv malakalari o'rgatilgan. O'qishdan so'ng amaliy grammatika bilan tanishtirish, xotirani mustahkamlash mashqlari, va nihoyat tabiiy tarixga o'tilar edi (bu fan botanika, biologiya, zoologiyani o'rgatishga mo'ljallangan edi).

Dasturning yakuniy va asosiy qismi bu – aqliy zaiflarni axloqiy tarbiyalash edi.

Bu ta'sir etish yo'nalishida ham o'ylab ko'rilgan ketma-ketlik mavjud bo'lib, uning muvaffaqiyati eng avvalo tarbiyachining shaxsiga bog'liq edi. Bunda bolani o'rab turgan pozitiv ijtimoiy muhit ham katta ahamiyatga ega. Segen konsepsiyasiga ko'ra, avvalo, idiot-bolani "letargik" uyqu holatidan chiqarish zarur edi. So'ngra irodaviy (axloqiy) sifatlarni rivojlantirish, bolani zararli odat va ko'nimalarini engib o'tishga o'rgatish, o'z-o'ziga xizmat malakalarini hosil qilish.

Afsuski, Fransiyadagi siyosiy vaziyatning o'zgarishi davrida E. Segenning g'oyalari o'z vatanida qo'llab-quvvatlanmadi. Pedagog AQSHga migrasiya qilishga majbur bo'ldi. Bu erda E. Segen tomonidan taklif etilgan chuqur aqliy qoloq bolalarni tarbiyalash va o'qitish tizimi ko'pgina vrach va pedagoglar tomonidan ijobiy kutib olindi. Jahonning turli mamlakatlarida E. Segenning izdoshlari bor. Keyinchalik uning g'oyalarini Mariya Montessori (Italiya), Fridrix Frebel (Germaniya)lar tadbiiq etdilar. Segenning qarashlari va amaliy tavsiyalari Rossiyada ham yaxshi ma'lum bo'lib, ulardan foydalanilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Серен Э. Воспитание, гигиена и нравственное лечение умственно ненормальных детей. – СПб., 1903. – С. 22
2. Басова А.Г., Егоров С.Ф. История сурдопедагогика: Учеб. пособие — М.: Просвещение, 1984.
3. Sodiqjon o'g'li, Akbarov Sardorjon. "AUTIZM SINDROMINING BELGILARI." Conference Zone. 2023.
4. Raximovna, Teshaboeva Feruza. "METHODICAL CLUSTER-AS AN INNOVATIVE MECHANISMS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF HIGHER EDUCATION." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.11 (2022): 100-106.
5. Rakhimovna, Teshaboeva Feruza. "IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF TEACHING THE MODULE" SPECIAL METHODS OF TEACHING THE MOTHER TONGUE" IN HIGHER EDUCATION AS A PEDAGOGICAL, METHODOLOGICAL PROBLEM."
6. Тешабоева, Ф. Р. "ТЕХНОЛОГИИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ МОДУЛЯ «СПЕЦИАЛЬНАЯ МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РОДНОГО И РУССКОГО ЯЗЫКА» В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ." Образование. Наука. Культура: традиции и современность. 2022.
7. Rakhimovna, Teshaboyeva Feruza. "DIDACTIC AND MOTIVATIONAL OPPORTUNITIES FOR TEACHING IN HIGHER EDUCATION ON THE BASIS OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES." (2021).
8. Қодирова, Ферузахон Усмановна, and Феруза Рахимовна Тешабоева. "THE IMPORTANCE OF A METHODOICAL CLUSTER IN THE COORDINATION OF HIGHER EDUCATION AND SCHOOL PRACTICE." Актуальные научные исследования в современном мире 5-7 (2020): 170-173.
9. Shuxratovich, Maxmudov Xurshid. "SOCIO-PSYCHOLOGICAL OF CHILDREN WITH SPEECH IMPAIRMENT ADAPTATION FEATURES." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.11 (2022): 243-248.
10. Maxmudova, Madinaxon, and Axmedova Vaziraxon. "TAYANCH-HARAKATI A'ZOLARI FALAJLANGAN BOLALAR LUG'ATINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI." Conference Zone. 2022.
11. Тешабоева, Ф. Р. (2020). PROBLEMS OF TEACHING THE MODULE" SPECIAL METHODS OF TEACHING THE MOTHER LANGUAGE" AT THE UNIVERSITY. Актуальные научные исследования в современном мире, (5-7), 229-232
12. Sodiqjon o'g'li, Akbarov Sardor. "O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIMNING JORIY HOLATI VA MAVJUD MUAMMOLARI." Conference Zone. 2022.
13. Maxmudova, Madinaxon, and Babayeva Azizabonu. "RUHIY RIVOJLANISHI SUSTLASHGAN BOLALAR LUG'ATINING PSIXIK RIVOJLANISH BILAN BOG'LIQLIGI." Conference Zone. 2022.
14. Sodiqjon o'g'li, Akbarov Sardorjon. "INKLYUZIV TA'LIMNING MAQSAD VA VAZIFALARI." Conference Zone. 2022.
15. Shermatovna, Erkaboyeva Nigora, and Akbarov Sardor Sodiqjon O'g'li. "Conditions of inclusive education." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3.7 (2022): 1-4.
16. Teshaboeva F.R. Effective factors for the organization of theoretical training in the module" Special methods of teaching the mother tongue" in the field of higher defectological education. Scientific Bulletin of Namangan State University 2 (10), 383-387
17. Maxmudova, M., and O. Zikirova. "SPEECH THERAPIST AND FAMILY COLLABORATION IN OVERCOMING SEVERE SPEECH DEFICITS." (2021).

<https://conferencea.org>

February 28th 2023

18. Sobirkhonovna, M. M. (2020, December). PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPEAKERS IN THE PERIOD OF INDEPENDENT STUDY. In Archive of Conferences (Vol. 10, No. 1, pp. 75-76).
19. Rahimna, Teshaoeva Feruza. "THE USE OF COMPUTER GAMES TO DEVELOP SPEECH CAPABILITIES FOR CHILDREN WITH SPEECH DEFICIENCY." In Conference Zone, pp. 130-132. 2022.
20. Тешабоева, Ф. Р. "PROBLEMS OF TEACHING THE MODULE" SPECIAL METHODS OF TEACHING THE MOTHER LANGUAGE" AT THE UNIVERSITY." Актуальные научные исследования в современном мире 5-7 (2020): 229-232.
21. Ibragimovna, Tuhtasinova Munira. "The Importance of International Assessment Programs in Enhancement, Assessment and Development of Reading Literacy of Primary Students." Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture 3.11 (2022): 133-136.
22. Обиджонова, Раъно Набиевна, and Мунира Ибрагимовна Тухтасинова. "PEDAGOGICAL FEATURES OF FORMATION OF SELF-CONSCIOUSNESS AT STUDENTS." Актуальные научные исследования в современном мире 5-7 (2020): 174-177.
23. Ayupova, Mukarram Yu. "Speech Preparation of Preschool Children with Speech Deficiency for School Education." Journal of Pharmaceutical Negative Results (2022): 2345-2353.
24. Ayupova, Mukarram, and Aziza Jumabayeva. "Pedagogical and psychological characteristics of speechimpaired children in preschool education." Science and Education 2.5 (2021): 544-549.
25. Ayupova, M. I. "Speech therapy (textbook)." Publishing House of the National Society of Philosophers of Uzbekistan (2011).
26. Ayupova, M. Yu. "Speech Therapy Publishing House of the National Society of Philosophers of Uzbekistan." (2007).
27. Azimjon o'g, O. J. X., & Sarvinoz, Y. (2022, December). INKLYUZIV TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA OILA VA MAKTAB HAMKORLIGINI KUCHAYTIRISH IJTIMOIIY-PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. In Conference Zone (pp. 466-474).
28. Azimjon o'g, Oppoxo'jayev Xojixuja. "INCLUSIVE EDUCATION SYSTEM PROGRESS OF THE PROCESS." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.11 (2022): 199-206.
29. Akramovna, Rejapova Namuna, and Abdubannobova Mahliyoxon Abdurashidqizi. "Problems in the organization and management of inclusive education and upbringing of children with visual impairments in preschools." International Journal of Early Childhood Special Education 14.7 (2022).